

ZARZĄDZENIE NR 52

Nadleśniczego Nadleśnictwa Ełk
z dnia 10.11.2022 znak: ZG. 801.14.2022

w sprawie wprowadzenia Regulaminu Sprzedaży-Kupna
na rynku detalicznym oraz warunki kupna-sprzedaży w Nadleśnictwie Ełk

Na podstawie art.35 ustawy z dnia 28 września 1991r. o lasach (tekst jednolity Dz.U 2022, poz.372 z póź. zm.) i § 22 ust.3 Statutu Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, stanowiącego załącznik do zarządzenia nr 50 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 18 maja 1994r., w sprawie nadania Statutu Państwowemu Gospodarstwu Leśnemu Lasy Państwowe, postanawiam co następuje:

Wprowadzam Regulamin określający warunki i sposoby kupna-sprzedaży na rynku detalicznym drewna, produktów nieдрzewnych oraz produktów użytkowania ubocznego obowiązujący od 10.11.2022 r.

§ 1

Sprzedaż detaliczna drewna w Nadleśnictwie Ełk odbywa się w oparciu o Zarządzenie Nr 57 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 22.09.2021 roku w sprawie zasad sprzedaży drewna w PGL LP na lata 2022-2023 (EM.800.4.2021).

§2

1. Sprzedaż detaliczną prowadzą wyznaczeni pracownicy biura Nadleśnictwa Ełk oraz leśniczowie i podleśniczowie na terenie leśnictwa na podstawie imiennego upoważnienia (wzór upoważnienia stanowi załącznik nr 1 do niniejszego Zarządzenia) w ramach limitów sortymentowych M2, S2, S3, S4.
2. W kancelarii leśnictwa dopuszcza się sprzedaż jednemu nabywcy niżej wymienione sortymenty w następujących ilościach:
  - M2 - bez ograniczeń ilościowych,
  - S4 - bez ograniczeń ilościowych,
  - S2 – do 10 m3,
  - S3 – do 10 m3.
3. W przypadku sprzedaży drewna w biurze Nadleśnictwa Ełk przez pracowników, leśniczy lub podleśniczy leśnictwa, z którego pochodzi drewno przeznaczone do sprzedaży, obowiązany jest dostarczyć podpisaną informację o numerze wykazu odbiorczego, numerze sztuki/stosu, masę oraz pełne dane adresowe nabywcy (wzór zestawienia drewna do sprzedaży stanowi załącznik nr 2 do niniejszego Zarządzenia)

Nadleśnictwo Ełk

4. Sprzedaż detaliczna prowadzona jest w formie gotówkowej, bezgotówkowej oraz z wykorzystaniem terminala płatniczego.

§ 3

1. Sprzedaż w trybie detalicznym odbywa się w kancelariach leśnictw należących do Nadleśnictwa Ełk, a w przypadku potrzeby otrzymania faktury VAT wyłącznie w biurze Nadleśnictwa Ełk.
2. Sprzedaż drewna w kancelariach odbywa się w dni robocze: wtorek i piątek od godziny 7:30 do 9:30 oraz w pozostałe dni robocze po uprzednim ustaleniu z danym leśniczym Nadleśnictwa Ełk.
3. Sprzedaż drewna w biurze Nadleśnictwa Ełk odbywa się w dniach roboczych od godziny 7:30 do 14:00.

§ 4

1. Sprzedaż drewna przeznaczonego w planie sprzedaży dla odbiorców detalicznych prowadzona jest w oparciu o aktualny cennik sprzedaży detalicznej drewna zatwierdzony przez Nadleśniczego Nadleśnictwa Ełk.
2. Obowiązujący cennik detaliczny podawany jest do publicznej wiadomości poprzez wywieszenie na tablicy ogłoszeń w budynku nadleśnictwa, siedzibach leśnictw oraz stronie internetowej nadleśnictwa www.elk.bialystok.lasy.gov.pl
3. Upoważnieni do sprzedaży leśniczowie i podleśniczowie zobowiązani są do sprzedaży gotówkowej oraz z wykorzystaniem terminala płatniczego gatunków i sortymentów drewna z terenu swoich leśnictw wystawiając przy pobraniu gotówki dokument finansowo-rozliczeniowy w postaci paragonu fiskalnego z drukarki fiskalnej oraz dokument rozchodowy, tj. asygnatę „na okaziciela”.
4. Sprzedaż drewna może nastąpić najwcześniej po upływie jednego dnia roboczego od momentu przyjęcia go na stan magazynu danego leśnictwa (np. przyjęcie na magazyn w SILP (transfer danych) piątek – sprzedaż w wtorek). Drewno może być sprzedane we wcześniejszym terminie po uzyskaniu zgody zastępcy nadleśniczego lub osoby upoważnionej przez nadleśniczego (adnotacja w Kalendarzu Leśnika)

§ 5

1. Drewno przeznaczone do sprzedaży detalicznej, które nie znajdzie nabywców zgodnie z upływem czasu będzie kierowane przez Nadleśniczego na aukcje internetowe w aplikacji e-drewno.

§ 6

1. Pozostałości drzewne po ścinie i wyróbce drewna oferowane są dla miejscowej ludności w ramach samowyrobu (kosztem i staraniem nabywcy) oraz do zagospodarowania handlowego i kierowane do sprzedaży w aplikacji e-drewno w ramach procedury uzupełniającej.
2. Zbycie pozostałości drzewnych, o których mowa w ust. 1 odbywa się w następujący sposób:
  - a) po zakończeniu prac w zakresie użytkowania głównego na danej, czy kilku pozycjach cięć, leśniczy utrwalonym zwyczajem zawiadamia miejscową ludność (osoby fizyczne) o możliwości nabycia tych pozostałości z zastosowaniem metody samowyrobu,
  - b) do realizacji dochodzi po wstępnych uzgodnieniach co do miejsca, terminu i sposobu wyróbki pozostałości drzewnych, oraz innych warunków nabycia tychże pozostałości.

3. W samowyrobie klienci mogą wyrabiać sortyment M2 zgodnie z obowiązującymi normami, odpadów zrębowych i gałęzi za wyjątkiem CP i melioracji agrotechnicznych, gdzie dopuszcza się ścinę drzew stojących osobom posiadającym stosowne uprawnienia.
4. Dopuszczenie do tej formy zaopatrywania się w M2 dla potrzeb własnych możliwe jest jedynie na powierzchniach roboczych, gdzie aktualnie nie są prowadzone prace związane z pozyskaniem i zrywką drewna przez Zakłady Usług Leśnych.
5. Upoważniona osoba zobowiązana jest do przekazania osobie zainteresowanej samowyroblem drewna informacji w zakresie BHP, która składa na piśmie oświadczenia będące załącznikiem nr 3 do niniejszego Regulaminu sprzedaży.

§ 7

1. Dane kupującego wprowadza się w przypadku wyrażenia woli otrzymania faktury VAT, natomiast asygnata na drewno staje się dokumentem „na okaziciela”.
2. Przy odbiorze drewna kupujący winien przedstawić wydającemu dokument zakupu w postaci oryginału asygnaty i paragonu fiskalnego lub fakturę VAT, na których leśniczy lub podleśniczy odnotowuje wydatek drewna, kupujący zaś podpisem potwierdza odbiór drewna. Na kopiach powyższych dokumentów pozostających w Nadleśnictwie Ełk adnotacji takich nie wnosi się.
3. Wywóz drewna zakupionego w sprzedaży detalicznej odbywa się w dni robocze w godzinach 7.00 – 15.00
4. Osoba uprawniona do sprzedaży zobowiązana jest do poinformowania kupującego o zasadach sprzedaży detalicznej i wydatku drewna w Nadleśnictwie Ełk zawartymi w par.7 i zasadach rozpatrywania reklamacji.
5. Na oryginale asygnaty klienci Nadleśnictwa Ełk podpisują, iż zapoznali się z warunkami Kupna-Sprzedaży określonymi w niniejszym Zarządzeniu w przypadku otrzymania faktury VAT na oryginale i kopii.
6. Wydający drewno ponosi odpowiedzialność za zgodność cech wydanego drewna z dokumentami wydania.
7. Termin wywozu drewna wynosi 7 dni od daty zakupu. Na wniosek Kupującego wystawiający dokument sprzedaży może przedłużyć termin wywozu o 7 dni. W przypadku nieodebrania zakupionego drewna w ww. terminie Nadleśnictwo nie ponosi odpowiedzialności za pozostawione drewno.
8. W przypadku nieodebrania drewna iglastego w wyznaczonym przez sprzedawcę terminie, w okresie między 15 marca a 15 października nabywca ponosi koszty związane z zabezpieczeniem drewna (korowanie) przed szkodnikami.
9. Dokument uprawniający do odbioru drewna (faktura/asygnata) jest równocześnie dokumentem zezwalającym na poruszanie się pojazdem po wewnętrznych drogach leśnych, wskazanych przez właściwego leśniczego, do miejsca załadunku i wywozu zakupionego drewna.
10. Upoważniona osoba dokonująca sprzedaży drewna w leśnictwie, zobowiązana jest dokonać transferu danych do Nadleśnictw zgodnie z obowiązującym Regulaminem Kontroli Wewnętrznej Nadleśnictwa Ełk.

§ 8

1. Gotówka ze sprzedaży detalicznej pobrana przez upoważnionych leśniczych i podleśniczych ma być przechowywana w metalowej kasetce, która winna znajdować się w odpowiednio zabezpieczonym miejscu.

§ 9

1. Nabywcy przysługuje prawo do reklamacji w przypadku wady jakościowej zakupionego surowca w ciągu 14 dni od daty zakupu – z tym, że reklamację wady jakościowej, której skutkiem jest szybko postępująca deprecjacja drewna (sinizna, brunatnica, zaparzenie lub inna wada, która mogła powstać po odbiorze drewna), Nabywca zgłasza w terminie 5 dni od daty zakupu, a Nadleśnictwo zobowiązane jest do jej rozpatrzenia w ciągu 5 dni od zgłoszenia reklamacji.
2. Nabywca składa reklamację do Sprzedającego pisemną lub przy pomocy poczty elektronicznej na podstawie załącznika nr 4 do niniejszego Zarządzenia.
3. Zgłoszenie reklamacji musi zawierać:
  - data i miejsce sporządzenia reklamacji,
  - dane Kupującego,
  - nazwa leśnictwa, numer i data dokumentu zakupu,
  - informację dotyczące reklamowanego drewna: numer sztuki/stosu, gatunek, artykuł, klasa jakościowo-wymiarowa, miąższość w sztukach lub stosach (m³),
  - opis niezgodności,
  - podpis osoby składającej reklamację (dopuszczalny elektroniczny podpis kwalifikowany)
4. Sprzedający odpowiada za wady ukryte drewna na zasadach określonych w ogólnie obowiązujących przepisach.
5. Kupujący lub upoważniony przez niego przewoźnik dokonuje odbioru ilościowego drewna na gruncie, w miejscu wydania surowca. Po odbiorze drewno nie podlega reklamacji ilościowej, za wyjątkiem reklamacji z tytułu błędnego pomiaru, która może być zgłoszona przez Kupującego wyłącznie w przypadku drewna mierzonego w pojedynczych sztukach. Nie bierze się pod uwagę różnic w pomiarze średnic +/- 1 cm.
6. Drewno reklamowane winno być udostępnione do rozpatrzenia reklamacji w stanie umożliwiającym jego identyfikację. W przypadku, gdy Kupujący uniemożliwi Sprzedającemu przeprowadzenie postępowania reklamacyjnego, Sprzedawca może odstąpić od rozpatrzenia reklamacji umieszczając adnotację w protokole reklamacyjnym.
7. Protokół do rozpatrzenia reklamacji drukowany jest z systemu SILP w Nadleśnictwie Ełk.
8. Reklamacje zakupionego drewna w sprzedaży detalicznej rozpatruje Inżynier Nadzoru z pracownikiem terenowym, z którego leśnictwa zostało zakupione drewno lub osoba upoważniona przez Nadleśniczego.

§ 10

1. Przy sprzedaży detalicznej produktów nieдрzewnych i produktów użytkowania ubocznego stosuje się następujące cenniki:
  - a) cennik detaliczny choinek,
  - b) cennik detaliczny sadzonek.
2. Cenniki, o których mowa w ust.1 ustala Nadleśniczy stosownymi zarządzeniami.
3. Za zgodą Nadleśniczego dopuszcza się sporządzenie asygnaty „ręcznie”
4. Dane kupującego wprowadza się w przypadku wyrażenia woli otrzymania faktury VAT.
5. W przypadku gdy wydanie produktów nieдрzewnych lub produktów użytkowania ubocznego następuje wraz z chwilą ich sprzedaży leśniczy lub podleśniczy wydaje kupującemu dowód sprzedaży w postaci paragonu fiskalnego. Dokumentem służącym do zbiorczej ewidencji rozchodu wszystkich produktów jest wówczas asygnata zbiorcza.

6. Zapłaty za zakupione produkty nieдрzewne w kancelarii leśnictwa dokonuje się gotówką lub wykorzystując terminal płatniczy bezpośrednio u leśniczego lub w przypadku zakupu w biurze nadleśnictwa – w kasie nadleśnictwa.
7. Transfer elektroniczny asygnaty z rejestratora leśniczego do bazy danych SILP powinien zostać wykonany zgodnie z obowiązującym Regulaminem Kontroli Wewnętrznej Nadleśnictwa Ełk.
8. Odbioru produktów nieдрzewnych nabywca dokonuje w dniu zakupu we własnym zakresie i na własny koszt w uzgodnieniu z leśniczym.
9. W momencie wydania produktów zakupionych na podstawie faktury VAT, leśniczy lub podleśniczy odnotowuje na dokumencie WZ - wydanie na zewnątrz ilość odbieranych produktów i datę.
10. Produkty nieдрzewne oraz produkty użytkowania ubocznego nie podlegają reklamacji.

§ 11

Na podstawie Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), zwanego „RODO”, **Nadleśnictwo Ełk** informuje, iż:

1. Administratorem danych osobowych jest Nadleśnictwo Ełk z siedzibą w Mrozach Wielkich, adres Mrozy Wielkie 21, 19-300 Ełk zwany dalej Administratorem, tel.: 87/620-25-13, e-mail: elk@bialystok.lasy.gov.pl
2. W sprawach związanych z przetwarzaniem danych osobowych proszę kontaktować się pod adresem e-mail lub telefonem wskazanym w pkt 1.
3. Celem przetwarzania danych są warunki sprzedaży i wywozu drewna na asygnaty i faktury do odbiorców detalicznych – umowa cywilnoprawna.
Podstawą prawną przetwarzania danych osobowych jest art. 6 ust. 1 lit. b) RODO – przetwarzanie jest niezbędne do wykonania umowy lub do podjęcia działań przed zawarciem umowy, zgodnie z Zarządzeniem Nr 68 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 12.11.2019r. w sprawie zasad sprzedaży drewna prowadzonej przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe oraz Zarządzeniem Nr 1 Nadleśniczego Nadleśnictwa Ełk z dnia 22.01.2020 w sprawie określenia warunków sprzedaży i wywozu drewna na asygnaty i faktury do odbiorców detalicznych.
Administrator może przetwarzać dane osobowe jako prawnie uzasadnione interesy realizowane przez Administratora o ile prawnie uzasadniony interes wystąpi.
4. Dane osobowe mogą zostać ujawnione jednostkom organizacyjnym PGL Lasy Państwowe, dostawcom usług prawnych i doradczych w dochodzeniu należnych roszczeń (w szczególności kancelariom prawnym), dostawcom usług informatycznych, podmiotom, z którymi administrator będzie współpracował w ramach umów cywilnoprawnych.
5. Dane osobowe nie są przekazywane poza Europejski Obszar Gospodarczy lub organizacji międzynarodowej.
6. Masz prawo do:
  - 1) dostępu do treści swoich danych oraz otrzymania ich kopii (art. 15 RODO),
  - 2) sprostowania danych (art. 16. RODO),
  - 3) usunięcia danych (art. 17 RODO),
  - 4) ograniczenia przetwarzania danych (art. 18 RODO),
  - 5) przenoszenia danych (art. 20 RODO),
  - 6) wniesienia sprzeciwu wobec przetwarzania danych (art. 21 RODO),

- 7) niepodlegania decyzjom podjętym w warunkach zautomatyzowanego przetwarzania danych, w tym profilowania (art. 22 RODO).
- 8) wniesienia skargi do organu nadzorczego (Urzędu Ochrony Danych Osobowych, ul. Stawki 2, 00 - 193 Warszawa) nadzorującego zgodność przetwarzania danych z przepisami o ochronie danych osobowych
7. Administrator ma obowiązek przechowywać dane osobowe nie dłużej niż przez okres wynikający z Zarządzenia 74 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 18 grudnia 2014 r. w sprawie jednolitego rzeczowego wykazu akt Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe.
8. Podanie danych osobowych jest wymogiem umownym lub warunkiem zawarcia umowy. Osoba, której dane dotyczą, jest zobowiązana do ich podania. Konsekwencją niepodania danych osobowych może skutkować brakiem zawarcia i wykonanie umowy cywilnoprawnej.
9. Dane osobowe nie podlegają zautomatyzowanemu podejmowaniu decyzji, w tym o profilowaniu.”

§ 12

Każde odstępstwo od przedstawionych zasad wymaga akceptacji nadleśniczego lub jego zastępcy i powinno być udokumentowane na piśmie.

§ 13

Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania i z tym dniem traci moc Zarządzenie 18 z dnia 26.04.2022.

Otrzymują:

1. Dział ZG
2. Inżynierowie Nadzoru
3. Straż Leśna
4. Leśniczowie, Podleśniczowie
5. Dział KF

NADLEŚNICZY
Nadleśnictwa Elk
Arkadiusz Malinowski

Od strony praw
bez zastrzeżeń

data ..... podpis .....

RADCA PRAWNY
Jan...
Jan...

Znak:

Mrozy Wielkie, dnia .....

UPOWAŻNIENIE

wydane przez Nadleśniczego Nadleśnictwa Ełk
*w sprawie sprzedaży sortymentów drewna oraz ustalenia sposobu rozliczania się z gotówki
w leśnictwach*

Upoważniam Pana/Panią/* .....
leśniczego/podleśniczego/* leśnictwa ..... do sprzedaży
drewna stosowego S2 i S4, drewna S3 oraz drobnicy (M)
w leśnictwie..... Upoważnienie obowiązuje
w dniu/dniach/* ..... w związku
z absencją leśniczego w/w leśnictwa - Pana/Pani/*.....

Ponadto z dniem ..... zostało wprowadzone
pogotowie kasowe w wysokości .....zł we wszystkich leśnictwach N-ctwa Ełk, a z
otrzymanej gotówki **podleśniczy/leśniczy/*** winien rozliczyć się w ciągu ..... dni od daty
wystawienia asygnaty nabywcom. Niedopuszczalne są rozbieżności pomiędzy datą
wystawienia asygnaty, a datą na rachunku oraz z wydrukiem paragonu z drukarki fiskalnej.

.....

.....
/potwierdzenie odbioru
przez pracownika – data i podpis/

Nadleśnictwo Elk

Załącznik nr 2 do Zarządzenia Nadleśniczego nr 52 z dnia 10.11.2022

.....
(miejscowość i data)

ZESTAWIENIE DREWNA

z leśnictwa ..... przeznaczonego do sprzedaży detalicznej w biurze nadleśnictwa;

1. inne .....

Kupujący/ pobierający .....

.....

.....

LP	Nr WOD	Nr stosu/szt	Artykuł (Klasa wymiarowa/długość wałka)	Masa/m ³ /
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				
11				
12				
13				
14				
15				
16				
17				
18				
19				
20				
21				
22				
23				
24				
25				

.....
Sporządził:

.....
Zatwierdził:

Oświadczenie

Ja niżej podpisany ..... oświadczam, że zgłaszam swój udział w samowyrobie drewna opałowego na potrzeby własne na pozycji .....w oddziale.....w leśnictwie.....

Jednocześnie oświadczam, że jestem świadomy, iż prace te wykonuje na własny rachunek odpowiedzialność i nie nawiązuję przez jej wykonywanie żadnego stosunku cywilno-prawnego z Nadleśnictwem, a ponadto oświadczam, że :

- stan mego zdrowia pozwala wykonywać prace związane z samowyroblem drewna,
- posiadam sprawne narzędzia do pozyskania drewna i potrafię je obsługiwać,
- prace przy samowyrobie drewna prowadzić będę w zespole co najmniej 2-osobowym, zapraszając na własną odpowiedzialność do pomocy inne osoby,
- czynności samowyrobu będą wykonywane według wskazówek leśniczego (podleśniczego) we wskazanym przez niego miejscu,
- będę dokładał staranności w bezpiecznym wykonywaniu pracy wykazując troskę o bezpieczeństwo własne, osób współpracujących ze mną, jak również osób trzecich, przestrzegając wskazówek udzielonych mi w ramach instruktażu udzielonego przy wprowadzeniu na pozycje pracy oraz zawartych w pouczeniu zawartym na druku mego oświadczenia.

Wprowadzenia na pozycje pracy oraz przeszkolenie wykonał .....

Podpis leśniczego

Data .....

Podpis osoby pozyskującej opał w drodze samowyrobu

Pouczenie:

1. Do pracy mogą przystępować wyłącznie osoby nie wykazujące oznak niedyspozycji psychicznej lub fizycznej. Nie wolno dopuszczać do pracy osób które zgłosiły takie niedyspozycje.
2. Zabroniona jest samodzielna praca w sąsiedztwie linii i urządzeń energetycznych.
3. Promień strefy zagrożenia przy ścinie i obalaniu drzew wynosi dwie wysokości ścinanych drzew jest, dlatego zabronione jest przebywanie w odległości mniejszej niż dwie wysokości ścinanych drzew od prowadzącego ścinę.
4. W czasie jazdy ciągnika można poruszać się za nim w odległości nie mniejszej niż 5 m załadunkiem.
5. W czasie załadunku i wyladunku drewna zabronione jest zbliżanie się do pojazdu na odległość mniejszą niż 10m od napiętych lin.
6. Zabronione jest zakładanie stosów drewna bezpośrednio przy drogach publicznych i w innych miejscach gdzie stosy powodowały zakłócenia bezpieczeństwa w ruchu lub trudności w dokonaniu prawidłowego załadunku.
7. Narzędzia użyte do pracy (typ i ciężar) powinny być dostosowane do warunków, miejsca i rodzaju wykonywanej pracy oraz obowiązujących przepisów bhp, a w szczególności przepisów dotyczących wykonawstwa prac z zakresu gospodarki leśnej (Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy wykonywaniu niektórych prac z zakresu gospodarki leśnej z dnia 24 sierpnia 2006 - Dz. U. Nr 161, poz. 1141)

Nadleśnictwo Ełk

Załącznik nr 4 do Zarządzenia Nadleśniczego nr 52 z dnia 10.11.2022

Leśnictwo: .....

ZGŁOSZENIE REKLAMACJI NR .....(numer zgłoszenia nadaje Nadleśnictwo)

Sporządzony w dniu .....

Imię i Nazwisko, adres Nabywcy .....

.....

Nr telefon .....

Nr dowodu zakupu ..... z dnia .....

Dokładny opis reklamowanych sztuk/stosów, gatunek, artykuł, klasa jakościowo-wymiarowa, miąższość w sztukach lub stosach (m3), oraz opis niezgodności:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

*Żądanie nabywcy co do sposobu rozpatrzenia reklamacji:

- zmiana klasyfikacji sortymentu skutkująca obniżeniem ceny
- zwrot towaru

.....
podpis nabywcy

*) wybrać właściwe